

LATVIJAS REPUBLIKAS SATVERSMES TIESA

SPRIEDUMS

LATVIJAS REPUBLIKAS VĀRDĀ

Rīgā 2003.gada 5.martā

Lietā nr.2002-18-01

Latvijas Republikas Satversmes tiesa šādā sastāvā: tiesas sēdes priekšsēdētājs Aivars Endziņš, tiesneši Romāns Apsītis, Ilma Čepāne, Juris Jelāgins, Andrejs Lepse, Ilze Skultāne un Anita Ušacka,

pamatojoties uz Latvijas Republikas Satversmes 85.pantu un Satversmes tiesas likuma 16.panta 1.punktu, 17.panta pirmās daļas 11.punktu un 28.¹ pantu, pēc Armanda Stendzenieka konstitucionālās sūdzības rakstveida procesā izskatīja lietu

„Par Saeimas vēlēšanu likuma 2.panta 2.punkta atbilstību Latvijas Republikas Satversmes 6., 8. un 91.pantam”.

Konstatējošā daļa

1. Latvijas Republikas Satversmes sapulce (turpmāk – Satversmes sapulce) 1922.gada 9.jūnijā pieņēma „Likumu par Saeimas vēlēšanām” (turpmāk – 1922.gada vēlēšanu likums). Tā 3.pants noteica, ka vēlēšanu tiesības zaudē šādas personas: „1) tie, kam uz spēkā nākuša tiesas sprieduma pamata atņemtas vai aprobežotas tiesības, ja no soda izciešanas dienas nav pagājuši 10 gadi vai ja viņi savas zaudētās tiesības nav ar apžēlošanu vai amnestiju ieguvuši atpakaļ; 2) kas sodīti ar cietumu par noziegumiem, kuri izdarīti mantkārīgos nolūkos, ja no soda izciešanas dienas nav pagājuši 10 gadi; 3) kas stāv zem tiesas vai izmeklēšanas par 1. un 2.punktos paredzētiem noziegumiem; šīs

personas zaudē tikai balsstiesības, bet var tikt ievēlētas; 4) kam ar tiesas spriedumu ir atņemtas vēlēšanu tiesības par vēlēšanu brīvības vai pareizības traucēšanu; 5) kas notiesāti vai atrodas zem tiesas vai izmeklēšanas par atraušanos no kara klausības vai dezertēšanu.”

Latvijas Republikas Augstākā padome 1992.gada 20.oktobrī pieņēma likumu „Par 5.Saeimas vēlēšanām” (turpmāk – 1992.gada vēlēšanu likums). Tā preambulā norādīts, ka Latvijas Republikas Augstākā padome nolemj piemērot 5.Saeimas vēlēšanām Latvijas Republikas 1922.gada 9.jūnija „Likumu par Saeimas vēlēšanām” no jauna pieņemtā redakcijā. 1992.gada vēlēšanu likuma 3.pants paredzēja, ka vēlēšanu tiesības zaudē: „1) personas, kas izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās; 2) aizdomās turētās, apsūdzētās vai tiesājamās personas, ja pret tām kā drošības līdzeklis ir piemērots apcietinājums. Šīs personas zaudē tikai balsstiesības, bet var tikt ievēlētas.”

Latvijas Republikas Saeima (turpmāk – Saeima) 1995.gada 25.maijā pieņēma Saeimas vēlēšanu likumu. Tā 2.pants noteic, ka nav tiesību vēlēt: „1) personām, kuras izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās; 2) aizdomās turētajām, apsūdzētajām vai tiesājamām personām, ja pret tām kā drošības līdzeklis ir piemērots apcietinājums; 3) personām, kuras likumā paredzētajā kārtībā atzītas par rīcības nespējīgām.”

2. Konstitucionālās sūdzības iesniedzējs A.Stendzenieks (turpmāk – iesniedzējs) apstrīd Saeimas vēlēšanu likuma 2.panta 2.punkta (turpmāk – apstrīdētā tiesību norma) atbilstību Latvijas Republikas Satversmes (turpmāk – Satversme) 6., 8. un 91.pantam, jo apstrīdētā tiesību norma liedzot vēlēšanu tiesības aizdomās turētajām, apsūdzētajām vai tiesājamām personām, ja pret tām kā drošības līdzeklis piemērots apcietinājums. Iesniedzējs 7.Saeimas vēlēšanu laikā, 1998.gadā, esot bijis apsūdzētās personas, bet 8.Saeimas vēlēšanu laikā, 2002.gadā, – tiesājamās personas statusā. Viņam kā drošības līdzeklis bijis piemērots apcietinājums. Saskaņā ar apstrīdēto tiesību normu viņam bijušas liegtas aktīvās vēlēšanu tiesības 7. un 8.Saeimas vēlēšanās.

Iesniedzējs uzskata, ka apstrīdētā tiesību norma aizskar viņa Satversmē un starptautiskajos tiesību aktos nostiprinātās tiesības šādu apstākļu dēļ:

2.1. Apstrīdētā tiesību norma esot pretrunā ar Satversmes 6.pantā noteikto vispārīgu vēlēšanu (turpmāk tekstā lietots termins „vispārējas vēlēšanas”) principu. Šis princips nozīmējot, ka tiesības vēlēties esot visiem ar tiesībspēju un rīcībspēju apveltītiem pilsoņiem. Savukārt rīcībspēju saskaņā ar likumu varot atņemt tikai ar tiesas lēmumu un iesniedzējam rīcībspēja neesot atņemta. Tādējādi to pilsoņu vēlēšanu tiesības, kuriem kā drošības līdzeklis piemērots apcietinājums un kuriem piemīt tiesībspēja un rīcībspēja, neesot likumīga pamata ierobežot.

Drošības līdzekļa piemērošana nevarot izraisīt citus personas rīcībspējas ierobežojumus kā tikai tos, kuri nepieciešami Latvijas Kriminālprocesa kodeksā (turpmāk – Kriminālprocesa kodekss) paredzēto apstākļu novēršanai vai nodrošināšanai, proti, ja ir pietiekams pamats varbūtībai, ka apsūdzētais vai tiesājamais, būdams brīvībā, izvairīsies no izmeklēšanas un tiesas, traucēs patiesības noskaidrošanu krimināllietā, apdraudēs vai ietekmēs krimināllietā liecinošās personas, kā arī tos ierobežojumus, kuri nepieciešami, lai nodrošinātu sprieduma izpildīšanu. Tādējādi drošības līdzekļa, arī apcietinājuma, piemērošana nevarot atņemt pilsonim tiesības piedalīties Saeimas vēlēšanās.

2.2. Ierobežojumus, kas saistīti ar personas apcietinājumu, nevarot uzskatīt par tādiem, kuru rezultātā pilsonis vairs neesot pilntiesīgs Satversmes 8.panta izpratnē. Tādā gadījumā par šādiem ierobežojumiem esot jāatzīst jebkura drošības līdzekļa piemērošana, jo katrs no tiem zināmā mērā ierobežojot pilsoņa rīcībspēju.

2.3. Saskaņā ar nevainīguma prezumpciju personas, kurām kā drošības līdzeklis piemērots apcietinājums, esot uzskatāmas par nevainīgām, kamēr viņu vaina nav pierādīta. Tādējādi neesot pamata šīm personām liegt aktīvās vēlēšanu tiesības, vēl jo vairāk tādēļ, ka likums neliedzot šīm personām pasīvās vēlēšanu tiesības. Iesniedzējs esot bijis Saeimas deputāta kandidāts gan 1998.gada, gan 2002.gada vēlēšanās.

3. Pēc iepazīšanās ar lietas materiāliem iesniedzējs iesniegtajā rakstveida atzinumā uzturēja savu viedokli.

4. Saeima atbildes rakstā norāda, ka apstrīdētā tiesību norma nav pretrunā ar Satversmes tiesību normām šādu apstākļu dēļ:

4.1. Vispārēju vēlēšanu princips ietverot tiesības piedalīties vēlēšanās tiem Latvijas pilsoņiem, kuri esot apveltīti ar atbilstošu tiesībspēju. Satversmes 6.pantā ietvertu jēdzienu „vispārīgas vēlēšanas” nevarot tulkot kā pilnīgi visu personu tiesības piedalīties vēlēšanās, jo vēlēšanu tiesības neesot absolūtas un tās varot un pat esot nepieciešams ierobežot. Tādējādi vēlētajū kopums vienmēr esot mazāks par pilsoņu kopumu un vispārēju vēlēšanu princips attiecoties tikai uz to personu loku, kurām esot vēlēšanu tiesības.

Balsstiesīgo personu kopumu nosakot Satversmes un Saeimas vēlēšanu likuma normas. Pamatā aktīvo vēlēšanu tiesību ierobežojumus paredzot Satversme un šādi ierobežojumi esot saistīti ar personas pilntiesīgumu, pilsonību un vecumu. Pilntiesīguma jēdziens savukārt esot precizēts Saeimas vēlēšanu likumā, tostarp arī apstrīdētajā tiesību normā. Tādējādi apstrīdētā tiesību norma neesot pretrunā ar Satversmes 6.pantā noteikto vispārējo vēlēšanu principu.

4.2. Tiesību piemērotājam ikvienā konkrētajā gadījumā Satversmes 8.pantā ietvertais jēdziens „pilntiesīgs pilsonis” esot jātulko kopsakarā ar likumos noteiktajiem ierobežojumiem, proti, apstrīdētajā tiesību normā esot precizēts šis jēdziens attiecībā uz Saeimas vēlēšanām.

Vēlēšanu tiesības, kas nostiprinātas Satversmē un Latvijai saistošajos starptautiskajos līgumos, varot ierobežot ar likumu. Šiem ierobežojumiem esot jābūt attaisnojamiem ar Satversmes 116.pantā paredzētu leģitīmu mērķi un samērīgiem ar attiecīgo mērķi.

Lai vērtētu apstrīdētās tiesību normas atbilstību Satversmes 8.pantam, esot nepieciešams analizēt tās tiesību normas, kas reglamentē apcietinājumu.

Saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksu apcietinājums esot bargākais no iespējamiem drošības līdzekļiem un tā piemērošana esot stingri reglamentēta, lai izslēgtu patvarīgas rīcības iespēju no valsts institūciju puses. Apsūdzētajam vai tiesājamam jebkuru drošības līdzekli piemērojot tikai tādā gadījumā, ja esot pietiekams pamats varbūtībai, ka apsūdzētais vai tiesājamais izvairīsies no izmeklēšanas un tiesas vai traucēs noskaidrot patiesību krimināllietā, arī

apdraudot vai ietekmējot krimināllietā liecinošās personas, vai izdarīs noziedzīgu darbību, kā arī lai nodrošinātu sprieduma izpildīšanu. Turklāt izziņas izdarītājam, prokuroram vai tiesai (tiesnesim), izraugoties konkrētu drošības līdzekli, esot jāņem vērā izdarītā noziedzīgā nodarījuma smagums, apsūdzētā vai tiesājamā personība, varbūtība, ka apsūdzētais vai tiesājamais izvairīsies no izmeklēšanas un tiesas, traucēs patiesības noskaidrošanu, un citi apstākļi. Apcietinājums kā drošības līdzeklis tiekot piemērots tikai ar tiesneša lēmumu un tikai tad, ja esot izdarīts noziedzīgs nodarījums, par kuru Krimināllikumā paredzēts brīvības atņemšanas sods. Pie tam tiesnesis vispirms pārbaudot, vai ir likumīgs pamats attiecīgās personas apcietināšanai.

Apsūdzētās un tiesājamās personas esot tādas, attiecībā uz kurām jau likumā noteiktajā kārtībā esot pieņemts lēmums par saukšanu pie kriminālatbildības un izziņas izdarītājs vai prokurors jau esot savācis pierādījumus personas vainas pierādīšanai konkrētā noziedzīgā nodarījuma izdarīšanā. Apstrīdētā tiesību norma ierobežojot vēlēšanu tiesības tikai tām personām, kuru vainu prokurors uzskatot par pierādītu vai kurām īsā laikā tikšot uzrādīta apsūdzība; kurām par attiecīgo noziedzīgo nodarījumu varot piemērot brīvības atņemšanu; kuru pārvietošanās brīvību objektīvu iemeslu dēļ tiesa esot uzskatījusi par nepieciešamu ierobežot jau pirms tiesas sprieduma pasludināšanas. Tādējādi vēlēšanu tiesību ierobežošana esot saistīta ar apcietinātas personas statusu.

Turklāt attiecībā uz vēlēšanu tiesībām Saeima apšaubā apcietinātas personas iespēju brīvi izteikt savu gribu, ņemot vērā tās izolētību no sabiedrības un nepietiekamu pirmsvēlēšanu informācijas pieejamību.

Satversmes normas esot tulkojamas sakarā ar Latvijai saistošām cilvēktiesību normām un to interpretāciju praksē. Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzinusi, ka svarīgi esot nenoteikt tādas vēlēšanu tiesību ierobežojumus, ka tiekot skarta šo tiesību būtība un atņemta šo tiesību efektivitāte. Īpaši šo tiesību piemērošanā nedrīkstot kavēt tautas viedokļa brīvu izpaušmi. Apstrīdētā tiesību norma nekavējot tautas viedokļa brīvu izpaušanu un tādējādi neesot pretrunā ar Satversmes 8. un 91.pantu.

Secinājumu daļa

1. Vēlēšanu tiesības tiek atzītas par svarīgākajām politiskajām tiesībām. Latvijā vēlēšanu tiesības nostiprinātas Satversmē un konkretizētas atsevišķos likumos. Satversmes 6.pants paredz: „Saeimu ievēlē vispārīgās, vienlīdzīgās, tiešās, aizklātās un proporcionālās vēlēšanās.” Savukārt Satversmes 8.pants noteic: „Tiesības vēlēties ir pilntiesīgiem Latvijas pilsoņiem, kuri vēlēšanu dienā ir sasnieguši astoņpadsmit gadu vecumu.” Šīs Satversmes normas formulē Latvijas vēlēšanu sistēmas principus un balsstiesīgas personas jēdzienu, bet attiecībā uz parlamenta vēlēšanām tie ir konkretizēti Saeimas vēlēšanu likuma normās. Tādējādi vispārēju vēlēšanu princips un Satversmē lietotais jēdziens „pilntiesīgs pilsonis” jāskata kopsakarā ar Saeimas vēlēšanu likuma 2.pantu, kas izsmeļoši nosauc tās personas, kurām nav vēlēšanu tiesību parlamenta vēlēšanās Latvijā, proti: 1) kuras izcieš sodu brīvības atņemšanas vietās; 2) kurām kā drošības līdzeklis piemērots apcietinājums; 3) kuras likumā paredzētajā kārtībā atzītas par rīcības nespējīgām.

2. Vēlēšanu tiesību jautājumus regulē vairāki Latvijai saistoši starptautiskie tiesību akti. Tā Apvienoto Nāciju Organizācijas (turpmāk – ANO) Ģenerālās Asamblejas 1948.gada 10.decembrī pieņemtās Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas (turpmāk – Deklarācija) 21.pants noteic: „1. Katram cilvēkam ir tiesības piedalīties savas valsts pārvaldē tieši vai ar brīvi izvēlētu pārstāvju starpniecību. (...) 3. Tautas gribai ir jābūt valdības varas pamatam: šai gribai ir jābūt izteiktai periodiskās un nefalsificētās vēlēšanās, kam jānotiek uz vispārēju un vienlīdzīgu vēlēšanu tiesību pamata, aizklāti balsojot, vai arī citās līdzvērtīgās formās, kas nodrošina vēlētajū brīvas gribas izpaudumu.” Tādējādi piedalīšanās parlamenta vēlēšanās ir viena no svarīgākajām pilsoņu politiskās gribas izpausmes formām.

ANO Ģenerālās Asamblejas 1966.gada 16.decembrī pieņemtā Starptautiskā pakta par pilsoņu un politiskajām tiesībām (turpmāk – Pakts) 25.pantā uzsvērts, ka katram pilsonim bez jebkādas diskriminācijas un bez nepamatotiem ierobežojumiem jābūt tiesībām un iespējai balsot un tikt ievēlētam īstās periodiskās vēlēšanās, kas notiek uz vispārēju un vienlīdzīgu

vēlēšanu tiesību pamata, aizklāti balsojot, un kas nodrošina vēlētāju brīvas gribas izpaudumu. Valstīm, kuras pievienojušās Paktam, jānodrošina gan atbilstošu likumu pieņemšana, gan jāveic citi pasākumi, lai Paktā garantētās tiesības, arī tiesības vēlēt, tiktu efektīvi īstenotas. Vēlēšanām jānodrošina vēlētāju brīvas gribas izpausme. (*Sk. arī Satversmes tiesas 2002.gada 23.septembra spriedumu lietā nr.2002-08-01.*)

Eiropas Padomes 1950.gada 4.novembra Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas (turpmāk – Konvencija) pirmā protokola 3.pants paredz brīvu un aizklātu vēlēšanu organizēšanu ik pēc attiecīga laika perioda apstākļos, kas veicina tautas viedokļa brīvu izpausmi, izvēloties likumdevēju varu. Lai gan šajā pantā norādīts uz Konvencijas dalībvalstu – augsto līgumslēdzēju pušu – pienākumu organizēt brīvas un aizklātas vēlēšanas, tomēr Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē ir atzīts, ka Konvencija garantē arī subjektīvās vēlēšanu tiesības (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu „Mathieu-Mohin and Clerfayt case, 1987” un Satversmes tiesas 2002.gada 23.septembra spriedumu lietā nr.2002-08-01*).

Tādējādi starptautiskie tiesību akti noteic galvenos vēlēšanu tiesību principus, kas dalībvalstīm jāievēro: vēlēšanām jābūt vispārējām, vienlīdzīgām, brīvām, aizklātām un tiešām, tomēr konkrēta vēlēšanu sistēma un to organizācijas regulējums ir atstāts katras valsts likumdevēja kompetencē, proti, vēlēšanu pamatprincipu īstenošanu regulē konstitūcijas un likumi. Pie tam valstīm ir liela izvēles brīvība vēlēšanu tiesību īstenošanā (*sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas spriedumu „Mathieu-Mohin and Clerfayt case”*).

3. Mūsdienās valstu vēlēšanu sistēmas pieļauj un paredz tādas ierobežojumus vēlēšanu tiesībās, kas saistīti ar: 1) personas vecumu; 2) pilsonību; 3) citiem apstākļiem.

Vairumā valstu balsstiesīgas personas vecuma cenzs parlamenta vēlēšanās ir 18 gadi (Eiropas Savienības dalībvalstis, Latvija, Lietuva u.c.), 21 gads (Pakistāna), 16 gadi (Nikaragva). Jāatzīmē, ka Eiropā jau ir veikta valstu noteiktā vecuma cenza harmonizēšana saskaņā ar Eiropas Padomes Parlamentārās Asamblejas 1997.gada rekomendāciju nr.1315 par balsotāju

minimālo vecumu, paredzot dalībvalstīs personām balsstiesības visās vēlēšanās no 18 gadu vecuma (6.punkts).

Pārsvārā valstu parlamenta vēlēšanās balsstiesīgi ir pilsoņi, bet atsevišķās valstīs noteikti arī papildus kritēriji, piemēram, attiecībā uz konkrētu rezidences periodu valstī (Austrālija, Dānija u.c.) vai naturalizāciju (Beļģija, Kostarika u.c.).

Citi vēlēšanu tiesību ierobežojumi saistīti ar personas rīcībnespēju (Vācija, Dānija, Latvija, Lietuva u.c.), soda izciešanu ieslodzījuma vietā (Kanāda, Ungārija, Latvija, Turcija, Ukraina u.c.), sodāmību (Beļģija, Francija, Ungārija u.c.), apcietinājumu (Latvija, Baltkrievija, Meksika, Gvatemala, Salvadora u.c.), militāro dienestu (Spānija, Turcija u.c.), kā arī citiem kritērijiem. [Sk. *IDEA (International Institute for Democracy and Electoral Assistance) sadarbībā ar UNDP (United Nations Development Programme) un IFES (International Foundation for Election Systems) veikto pētījumu „Election Process Information Collection (EPIC) project”, <http://www.epicproject.org>. Pēdējie precizējumi pētījumā izdarīti 2003.gada 16.februārī.] Tomēr šiem ierobežojumiem jābūt: 1) noteiktiem ar likumu; 2) attaisnojamiem ar leģitīmu mērķi; 3) proporcionāliem jeb samērīgiem ar šo mērķi.*

Lai izvērtētu, vai apstrīdētā tiesību norma ir atbilstoša Satversmes normām, jānoskaidro, vai noteiktie ierobežojumi atbilst šiem kritērijiem.

4. Apstrīdētajā tiesību normā ietvertais ierobežojums ir noteikts ar likumu. To noteic Saeimas vēlēšanu likuma 2.panta 2.punkts.

5. Nosakot kādus ierobežojumus personas tiesībās, tiem jābūt attaisnojamiem ar leģitīmu mērķi: citu cilvēku tiesības, demokrātiska valsts iekārta, sabiedrības drošība, labklājība, tikumība.

5.1. No Saeimas sēžu stenogrammām redzams, ka, apspriežot Saeimas vēlēšanu likuma projektus, apstrīdētā tiesību norma tikusi pārņemta no iepriekšējo vēlēšanu likumu redakcijām, neanalizējot tās nepieciešamību un lietderību demokrātiskā sabiedrībā, kā arī neņemot vērā demokrātisko valstu vēlēšanu tiesību attīstību. Apspriežot likumprojektu trešajā lasījumā, tika balsots par priekšlikumu svītrot no tā apstrīdēto tiesību normu. Šo priekšlikumu jau bija

noraidījusi Saeimas Juridiskā komisija. Pēc sēdes vadītāja uzaicinājuma apspriest šo priekšlikumu neviens deputāts neizteicās, un ar balsu vairākumu tas tika noraidīts. (*Sk. Saeimas 1995.gada 25.maija sēdes stenogrammu.*)

Līdz ar to vēlēšanu tiesībās tika saglabāts ierobežojums, kuru Satversmes sapulce bija ietvērusi jau 1922.gada vēlēšanu likumā. Jāņem vērā, ka apstrīdētā tiesību norma kopš 1922.gada ir vairākkārt labota tikai redakcionāli.

Lai noskaidrotu apstrīdētās tiesību normas pieņemšanas mērķi, jāanalizē vēlēšanu tiesību ierobežojumi Latvijā no 1922.gada vēlēšanu likuma pieņemšanas brīža un kopsakarā ar tobrīd pasaulē pastāvējušo vēlēšanu tiesību attīstību un liberalizācijas tendenci.

Latviešu tiesībzinātnieks Kārlis Dišlers savulaik norādījis uz vēlēšanu tiesību straujo attīstību un atzinis, ka daudzās tolaik demokrātiskās valstīs balsstiesīgo pilsoņu esot bijis 50%-60% no visa pilsoņu skaita, tādējādi daudzās demokrātiskās valstīs vēlēšanu tiesības jau kļuvušas 3-6 reizes plašākas, nekā tās bijušas vēl tikai pirms 15 gadiem, tas ir, pirms pasaules kara. Viņš arī norāda uz vēlēšanu tiesību ierobežojumu pakāpenisku atcelšanu valstu vēlēšanu tiesībās, sākot no 19.gadsimta. Piemēram, daudzās valstīs vēlēšanu tiesības ieguvušas sievietes un karavīri, atcelts mantas un izglītības cenzs [*K.Dišlers. Demokrātiskas valsts iekārtas pamati (Ievads konstitucionālās tiesībās). Otrs izdevums, caurlūkots un papildināts. Izdevis A.Gulbis Rīgā, 1931, 70.lpp.*].

1921.gadā Satversmes projekta apspriešanas gaitā deputātu viedoklis par vēlēšanu tiesību ierobežojumu iekļaušanu likumā nebija vienots. Plašas diskusijas izvērsās par to, vai šādi ierobežojumi jāiekļauj pamatlikumā vai atsevišķā likumā. Tā deputāts Arveds Bergs teicis: „(...) satversmes likumā ir ievedami tikai galvenie principi, galvenie noteikumi. (...) satversmei ir jābūt kaut kam cietam un noteiktam, kas pēc iespējas mazāk tiek grozīts. Tāpēc visādus sīkākus pārlabojumus ievietot satversmē nebūtu vēlams. (...) Ja mēs nosakām satversmes likumā, kam ir vēlēšanu tiesības, tad nebūt nav jānosaka, kam tādu tiesību nav un kas viņas ir zaudējis. [...] šie panti nav līdzvērtīgi viens otram. Katram pilntiesīgam Latvijas pilsonim ir vēlēšanu tiesības, tas ir princips, no kura var būt tikai daži izņēmumi” (*sk. Latvijas Satversmes sapulces*

stenogrammas. IV sesijas 10.sēde 1921.gada 11.oktobrī. 17.burtnīca, 1575.-1576.lpp.). Arī deputāts Felikss Cielēns atzinis: „Vēlēšanu likums (...) ir svarīgs likums, jo tas dod konstitūcijai attiecīgu konkrētu iemiejumu. Nevien konstitūcijas pants, ja tas paliek tikai uz papīra, nevienam nekādu labumu nedod. Konstitūcijā paredzētās tiesības ir no svara tik tālu, cik tālu tās tiek iemiesotas praktiskā likumdošanā šādā vai citādā veidā un reāli izvestas dzīvē. (...) minēto tiesību realizēšana notiek caur vēlēšanu likumu” (sk. turpat, 1577.lpp.).

Tādējādi jau Satversmes sapulce, apspriežot ierobežojumus vēlēšanu tiesībās, nonāca pie secinājuma, ka šādi ierobežojumi laika gaitā var tikt mainīti un ir iekļaujami nevis konstitūcijā, bet gan vēlēšanu likumā. Jāatzīmē, ka 1922.gada vēlēšanu likums tā laika pasaules vēlēšanu sistēmu kontekstā bija progresīvs likums un paredzēja mazāk vēlēšanu tiesību ierobežojumu nekā vairākās citās demokrātiskās valstīs, piemēram, dodot vēlēšanu tiesības sievietēm.

5.2. Lai izvērtētu apstrīdētās tiesību normas atbilstību Satversmes normām, jānoskaidro vispārēju vēlēšanu principa un jēdziena „pilntiesīgs pilsonis” saturs.

5.2.1. Jēdziens „vispārējas vēlēšanas” paredz ikvienas personas tiesības vēlēties (aktīvās vēlēšanu tiesības) un tikt ievēlētai (pasīvās vēlēšanu tiesības). Pamatots ir Saeimas uzskats, ka Satversmes 6.pantā ietverto vispārēju vēlēšanu principu nevar tulkot tikai gramatiski – kā pilnīgi visu pilsoņu tiesības piedalīties vēlēšanās.

Gan no Satversmes, gan arī no Latvijai saistošajiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem izriet, ka vēlēšanu tiesības nav absolūtas un atsevišķos gadījumos tās var ierobežot (sk. *Satversmes tiesas spriedumu lietā nr.2002-08-01*). Jau Satversmes sapulcē, apspriežot Satversmes projektu otrajā lasījumā, Mārgers Skujenieks atzinis: „(...) ir zināmas pilsoņu kategorijas, kurām, bez šaubām, vēlēšanu tiesības nevar būt, piemēram, vājprātīgiem, personām, kas atrodas aizbildniecībā, smagiem krimināliem noziedzniekiem

u.t.t.” (sk. *Latvijas Satversmes sapulces stenogrammas. IV sesijas 10.sēde 1921.gada 11.oktobrī. 17.burtnīca, 1575.lpp.*).

Likumdevējs ir tiesīgs ieviest tādus ierobežojumus, kādus tas uzskata par nepieciešamiem, lietderīgiem un samērīgiem demokrātiskā sabiedrībā. Saeima pamatoti norāda, ka vispārēju vēlēšanu princips attiecas uz to personu loku, kurām vēlēšanu tiesības nav ierobežotas, un neattiecas uz to personu loku, kurām ar likumu un leģitīmu mērķi noteikti ierobežojumi šajās tiesībās.

5.2.2. Jānoskaidro, vai no „pilntiesīgu pilsoņu” loka Satversmes izpratnē pieļaujams izslēgt personas, kurām kā drošības līdzeklis piemērots apcietinājums. Tādējādi jāanalizē kriminālprocesuālās normas, lai noteiktu to apcietinājumā esošo personu statusu, kuras nav notiesātas par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu ar spēkā stājušos tiesas spriedumu.

Kriminālprocesa kodeksa 69.pants izsmeļoši norāda drošības līdzekļu veidus. Tie ir: paraksts par dzīvesvietas nemainīšanu, personisks galvojums, drošības nauda, nodošana policijas uzraudzībā, mājas arests, apcietinājums, karavīra nodošana vienības komandiera (priekšnieka) pārraudzībā un nepilngadīgā nodošana vecāku, aizbildņu vai aizgādņu pārraudzībā. Saskaņā ar Kriminālprocesa kodeksa 68.pantu drošības līdzekli piemēro, ja ir pietiekams pamats varbūtībai, ka apsūdzētais vai tiesājamais izvairīsies no izmeklēšanas un tiesas vai traucēs patiesības noskaidrošanu krimināllietā, arī apdraudot vai ietekmējot krimināllietā liecinošās personas, vai izdarīs noziedzīgu darbību, kā arī lai nodrošinātu sprieduma izpildīšanu. Šā kodeksa 70.pants savukārt paredz izņēmuma gadījumu, kad pirms apsūdzības celšanas drošības līdzekli var piemērot arī personai, kuru tur aizdomās par noziedzīga nodarījuma izdarīšanu. 72.pants nosaka tos apstākļus, kuri izziņas izdarītājam, prokuroram un tiesai (tiesnesim) jāņem vērā, izlemjot jautājumu par drošības līdzekļa piemērošanu: izdarītā noziedzīgā nodarījuma smagums, apsūdzētā vai tiesājamā personība, varbūtība, ka apsūdzētais vai tiesājamais izvairīsies no izmeklēšanas un tiesas vai traucēs patiesības noskaidrošanu, arī apdraudot vai ietekmējot krimināllietā liecinošās personas, kā arī apsūdzētā vai tiesājamā nodarbošanās, vecums, veselības stāvoklis, ģimenes stāvoklis un citi apstākļi.

Jāņem vērā, ka Kriminālprocesa kodeksā uzskaitītie kritēriji, kas ņemami vērā, lai personai piemērotu drošības līdzekli, ir saistīti ar patiesības noskaidrošanu attiecīgajā krimināllietā un citiem Kriminālprocesa kodeksā uzskaitītajiem apstākļiem, bet nav saistīti ar demokrātiskas iekārtas apdraudējumu vai citiem apsvērumiem, kurus varētu uzskatīt par pamatu vēlēšanu tiesību ierobežošanai vai brīvas gribas izteikšanas ierobežošanai. Tas, ka persona atrodas apcietinājumā, proti, ka šai personai ir likumā noteiktā kārtībā ierobežotas Satversmes 94.pantā noteiktās pamattiesības, vēl nenozīmē, ka šai personai līdz ar to jāierobežo arī citas pamattiesības (*sk. Satversmes tiesas spriedumu lietā nr.2002-04-03*).

Par stingrāko drošības līdzekli uzskatāms apcietinājums, jo, to piemērojot, tiek ierobežota personas brīvība. Kriminālprocesa kodeksa 76.pants noteic, ka apcietinājumu var piemērot, ja izdarīts noziedzīgs nodarījums, par kuru krimināllikums paredz brīvības atņemšanas sodu. Pie tam apcietinājumu kā drošības līdzekli drīkst piemērot tikai ar tiesneša lēmumu pēc tam, kad tiesnesis pārbaudījis, vai ir likumīgs pamats personas apcietināšanai. Saskaņā ar 83.pantu drošības līdzekli atceļ vai groza ar izziņas izdarītāja, prokurora vai tiesneša (tiesas) lēmumu, bet pirmstiesas izmeklēšanā tiesneša (tiesas) piemēroto drošības līdzekli atceļ vai groza tikai ar prokurora motivētu lēmumu. Drošības līdzekli groza, aizstājot to ar stingrāku vai vieglāku līdzekli, ja to prasa lietas apstākļi.

Tādējādi likumā ir paredzēta iespēja, ka piemēroto drošības līdzekli – apcietinājumu – var aizstāt ar vieglāku drošības līdzekli, piemēram, drošības naudu vai personisku galvojumu. K.Dišlers rakstīja: „Patiesībā šādas personas, kuras vēl nav notiesātas un kuru lietas, varbūt, izmeklēšanas stadijā tiks izbeigtas vai tiesāšanas stadijā nobeigsies ar attaisnojošu tiesas spriedumu, nevar tikt ieskatītas kā tiesības zaudējušas, tāpēc arī likums atstāj šīm personām pasīvās vēlēšanu tiesības. Kamdēļ tad nu šīm personām tomēr atņemtas aktīvās vēlēšanu tiesības? Redzams, te noteicošie bijuši galvenā kārtā tehniska rakstura motīvi. (...) Satversmes Sapulces vēlēšanu likumā bija noteikts, ka izmeklēšanas vai tiesāšanas stadijā atrodošās personas zaudē vēlēšanu tiesības tikai tad, ja

viņas ir arestētas; tā tad iznāca, ka bagātnieks, kurš spēja iemaksāt lielu drošības naudu, tika atstāts brīvībā un varēja piedalīties vēlēšanās, bet nabagais, kurš apvainots tādā pašā vai vēl vieglākā noziegumā, nespēja drošības naudu iemaksāt, tika arestēts un zaudēja vēlēšanu tiesības. Tāds noteikums bija netaisns, un tāpēc arī tagadējais likums šīs vienādā stāvoklī atrodošās personas vairs nešķiro, atņemot viņām visām aktīvās vēlēšanu tiesības, domājams tāpēc, ka ir ļoti neērti vest pilsoņus zem apsardzības no aresta telpām pie vēlēšanu urnām. Jautājuma šāda izšķiršana katrā ziņā atzīstama par pareizāku, nekā tas bija Satversmes Sapulces vēlēšanu likumā.” Turklāt autors norādījis: „Trešajā Saeimā 1930.gadā publisko tiesību komisijā pieņemts Saeimas vēlēšanu likuma grozījuma projekts, pēc kura, ja viņš tiktu pieņemts arī Saeimā, vēlēšanu tiesības nezaudētu personas, kuras atrodas zem tiesas vai izmeklēšanas” (*K.Dišlers, 76.-77.lpp.*). Tādējādi redzams, ka jau 1930.gadā likumdevējs bija iecerējis šādu ierobežojumu atcelt, tomēr vēsturisko apstākļu dēļ nav paspējis to apspriest un izdarīt.

5.2.3. Saeimas vēlēšanu likums neliedz personām, kurām kā drošības līdzeklis piemērots apcietinājums, pasīvās vēlēšanu tiesības. Iesniedzējs, atrodoties apcietinājumā, ir izmantojis likumā atļautās pasīvās vēlēšanu tiesības. 1998.gadā viņš ir kandidējis 7.Saeimas vēlēšanās no Nacionālās progresa partijas saraksta (*sk. „Latvijas Vēstnesis”, nr.261/264, 1998.gada 10.septembris*), bet 2002.gadā – 8.Saeimas vēlēšanās no Sociāldemokrātiskās labklājības partijas saraksta (*sk. „Latvijas Vēstnesis”, nr.123, 2002.gada 31.augusts*). Tā kā abās vēlēšanās minēto partiju saraksti nepārvarēja Saeimas vēlēšanu likumā noteikto procentu barjeru, Saeimā netika ievēlēts neviens kandidāts no šiem sarakstiem (*sk. „Latvijas Vēstnesis”, nr.313/314, 1998.gada 24.oktobris un nr.153, 2002.gada 23.oktobris*).

Tādējādi attiecībā uz aktīvajām un pasīvajām vēlēšanu tiesībām likums atšķirīgi skaidro Satversmē ietverto jēdzienu „pilntiesīgs pilsonis”. Saeima nav sniegusi pietiekamu pamatojumu, kādēļ bez tiesas sprieduma apcietināta persona attiecībā uz pasīvajām vēlēšanu tiesībām tiek uzskatīta par pilntiesīgu

pilsoni Satversmes izpratnē, turpretim attiecībā uz aktīvajām vēlēšanu tiesībām šo pilntiesību zaudē.

5.2.4. Satversmes 92.pants paredz: „Ikviens uzskatāms par nevainīgu, iekams viņa vaina nav atzīta saskaņā ar likumu.” Šāds noteikums ietverts arī Deklarācijas 11.pantā, Pakta 14.pantā, Konvencijas 6.pantā, kā arī Krimināllikuma 1.panta otrajā daļā. Tādējādi nevainīguma prezumpcija ir nostiprināta gan Satversmē, gan Latvijai saistošajos starptautiskajos tiesību aktos, gan arī likumos. Šī prezumpcija rada pienākumu ikvienu personu, kuras vaina nav pierādīta ar likumīgā spēkā stājušos tiesas spriedumu, uzskatīt par nevainīgu noziedzīga nodarījuma izdarīšanā. Tādējādi ikviens apcietinātajam, bet vēl nenotiesātajam personām nosakāmais ierobežojums samērojams ar nevainīguma prezumpcijas principu. Pret personām, kuras uzskatāmas par nevainīgām līdz to vainas pierādīšanai, pieļaujami vienīgi tādi tiesību ierobežojumi, kas nepieciešami kriminālprocesuālo darbību veikšanai, kā arī kārtības un drošības uzturēšanai ieslodzījuma vietā (*sk. Satversmes tiesas spriedumu lietā nr.2002-04-03*).

Nevar piekrist Saeimas apgalvojumam, ka personas, kuras atrodas ieslodzījuma vietā un tādējādi ir izolētas no sabiedrības, nevar būt pilnīgi brīvas savas gribas izteikšanā, jo nesaņem pietiekamu pirmsvēlēšanu informāciju. Ierobežota pirmsvēlēšanu informācijas pieejamība ir arī, piemēram, ārzemēs dzīvojošiem balsstiesīgiem Latvijas pilsoņiem, stacionārās medicīnas iestādēs esošām personām un nereti arī tai iedzīvotāju daļai, kurai ir zems ienākumu līmenis. Tomēr šim personu lokam aktīvās vēlēšanu tiesības netiek liegtas. Bez tam apcietinājumā esošajām personām ir pieejami plašsaziņas līdzekļi, tādējādi attiecībā uz vēlēšanu tiesībām šīs personas ir informētas un brīvas savas gribas izteikšanā.

5.3. Ierobežojumiem jābūt samērīgiem ar mērķi, kuru likumdevējs centies sasniegt, ieviešot šos ierobežojumus. Saeimas atbildes rakstā nav sniegts pietiekams pamatojums, ka sabiedrības ieguvums, liedzot vēlēšanu tiesības personām, kurām kā drošības līdzeklis piemērots apcietinājums, ir lielāks par indivīdu tiesību ierobežojumiem.

6. Jāņem vērā, ka vēlēšanu tiesību liberalizācija ir nepārtraukts process, kas joprojām paplašinās. Saskaņā ar Eiropas līgumu par asociācijas izveidošanu starp Eiropas Kopienām un to dalībvalstīm, no vienas puses, un Latvijas Republiku, no otras puses (turpmāk – Asociācijas līgums), kas Latvijā ir spēkā kopš 1998.gada 1.februāra, Latvija ir noteikusi mērķi kļūt par Eiropas Savienības dalībvalsti. 2002.gada 13.decembrī Eiropas Savienības sammitā Kopenhāgenā Latvija saņēma oficiālu uzaicinājumu iestāties Eiropas Savienībā. Šā mērķa īstenošanai 2003.gada septembrī Latvijā ir paredzēta tautas nobalsošana. Viens no pamatuzdevumiem saskaņā ar Asociācijas līgumu ir Latvijas pakāpeniska integrācija Eiropas Savienībā, kas citastarp saistīta ar atbilstošu politisko reformu īstenošanu Latvijā. Tātad arī ar likumu sakārtošanu atbilstoši Eiropas Savienības principiem. Eiropas Savienības tiesību normas ir savietojamas tikai ar tādu nacionālo tiesību sistēmu, kura atbilst demokrātiskas un tiesiskas valsts prasībām.

Iestājoties Eiropas Savienībā, Latvijai Eiropas Parlamentā paredzētas deviņas deputātu vietas. Nākamās Eiropas Parlamenta vēlēšanas, kurās varētu piedalīties arī Latvijas vēlētajī, notiks jau 2004.gadā. Kaut arī Eiropas Parlamenta vēlēšanas katrā dalībvalstī notiek saskaņā ar nacionālajiem tiesību aktiem, tomēr, pastāvot atšķirīgai vēlēšanu procedūrai, ir jāievēro visām dalībvalstīm kopīgi principi. Eiropas Kopienas dibināšanas līguma piektās daļas I sadaļā regulētas Eiropas Parlamenta vēlēšanas: parlamenta pārstāvjus ievēlē Kopienā apvienoto valstu tautas vispārējās tiešās vēlēšanās (190.panta 1.punkts), Eiropas Parlaments izstrādā priekšlikumus par vispārējām tiešām vēlēšanām saskaņā ar vienotu procedūru visās dalībvalstīs vai saskaņā ar visām dalībvalstīm kopīgiem principiem. Eiropas Padome iesaka dalībvalstīm tos pieņemt saskaņā ar katras valsts konstitucionālajām prasībām (190.panta 4.punkts).

7. Likumdevējs, saglabājot apstrīdēto tiesību normu Saeimas vēlēšanu likumā, nav pietiekami pamatojis, kāpēc šāds ierobežojums ir nepieciešams mūsdienu demokrātiskā sabiedrībā un kāds ir tā leģitīmais mērķis. Arī Saeimas atbildes rakstā tas nav pietiekami pamatots. Jāņem vērā, ka nevienā no Eiropas

Savienības dalībvalstīm nepastāv vēlēšanu tiesību ierobežojumi personām, kurām kā drošības līdzeklis piemērots apcietinājums. Tādējādi, pastāvot šādi atšķirīgai kārtībai, Latvijai varētu rasties grūtības iekļauties vienotā Eiropas Parlamenta vēlēšanu procedūrā. Turklāt šāds vai līdzīgs ierobežojums vēlēšanu tiesībās nav arī nevienā citā Eiropas Savienības kandidātvalstī.

Tādējādi apstrīdētā tiesību norma ir pretrunā ar Satversmes 6.pantā ietvertu vispārēju vēlēšanu principu un Satversmes 8.pantā ietvertu jēdzienu „pilntiesīgs pilsonis”. Apstrīdētajai tiesību normai mūsdienu demokrātijas apstākļos nav pamatota leģitīma mērķa, un tās radītais indivīda tiesību zaudējums nav samērīgs ar sabiedrības ieguvumu.

8. Ja ir konstatēta apstrīdētās tiesību normas neatbilstība kaut vienai augstāka juridiska spēka tiesību normai, tā atzīstama par spēkā neesošu un nav nepieciešams izvērtēt tās neatbilstību citām tiesību normām. Tā kā konstatēta apstrīdētās tiesību normas neatbilstība Satversmes 6. un 8.pantam, Satversmes tiesa nevērtē apstrīdētās tiesību normas atbilstību Satversmes 91.pantam.

Nolēmumu daļa

Pamatojoties uz Satversmes tiesas likuma 30.-32.pantu, Satversmes tiesa

nosprieda:

Atzīt Saeimas vēlēšanu likuma 2.panta 2.punktu par neatbilstošu Latvijas Republikas Satversmes 6. un 8.pantam un par spēkā neesošu no sprieduma publicēšanas dienas.

Spriedums stājas spēkā tā publicēšanas dienā. Spriedums ir galīgs un nepārsūdzams.

Tiesas sēdes priekšsēdētājs

A.Endziņš